

Kako Srbi i Albanci mogu živeti zajedno: pričajmo drugačije priče

Aleksandar Pavlović

Nakon što najpre objasnim zašto mislim da je aktuelan politički proces i dijalog *nedovoljan* za budućnost zajedničkog života i pomirenje između Srba i Albanaca, u ovom radu identifikovaću tri osnovne, ključne priče koje pričamo jedni o drugima, a koje glase da 1) *Srbi i Albanci ne mogu živeti zajedno*, 2) *našu međusobnu istoriju čini niz beskrajnih, vekovnih krvoprolića, masovnih zločina i etničkih sukoba i mržnje*, te 3) *su Srbi i Albanci drastično različiti i radikalno Drugi*. Ovim trima uobičajenim tvrdnjama suprotstavljam drugačije priče, koje kažu: 1) Srbi i Albanci su oduvek živeli zajedno, u istim političkim tvorevinama; 2) Srbi i Albanci imali su mnogo manje sukoba i žrtava nego zapadnoevropski narodi, i 3) „srpstvo“ i „albanstvo“ se međusobno ne isključuju: biti Srbin znači biti i Albanac i obrnuto.

Na kraju, suprotstavljam se implicitnom prihvatanju ideje kako nacionalistički narativ nudi lepšu, privlačniju priču od alternativnih, i zalažem se za sistematske napore u pravcu zagovaranja drugačijeg pripovednog modela naših odnosa, kao načinu da se promoviše i vaspostavi zajednički život i pomirenje.

Politički sporazum i dijalog nije dovoljan za zajednički život i pomirenje

Pretpostavka na kojoj implicitno počiva značaj koji međunarodni i domaći vlastodršci pridaju dijalogu Beograda i Prištine mogla bi se ovako opisati: kosovski problem biće rešen kada zvaničnici Srbije i Kosova postignu (i, napokon, primene) sveobuhvatan politički sporazum. Iako nesumnjivo važan, politički sporazum, držim, može doneti rešenje samo za neke aktuelne političke probleme – gde je međusobno i međunarodno priznata granica, čiji je suverenitet nad svakim metrom kosovske zemlje, čija se zastava vijori ispred UN i slično, čija se himna intonira na nekom meču. Toliko se, rekao bih, najviše može očekivati od naših političara.

Drugim rečima – ako čekamo da političko rešenje donese pomirenje između Srba i Albanaca, onda to pomirenje zaista neće doći uskoro. Sporazum će doći i proći, a ostaće nam neprijateljstvo, mržnja, sukobljeni narativi, dijametralno suprotno shvatanje balkanske istorije i ideja o večnom i nepomirljivom sukobu između Srba i Albanaca koje traje od pamtiveka i trajaće u nedogled. Za pomirenje, stoga, nije dovoljan, pa možda ni ključan, politički sporazum, već nešto što menja stvari po dubini, što ulazi u srca i glave ljudi i tera ih da smekšaju i počnu drugačije da gledaju jedni na druge. Za pomirenje je, zato, potrebno najpre da ispričamo, i onda ponavljamo, neke drugačije priče od uobičajenih. Po mom mišljenju, te bi priče trebalo da opovrgnu neke od ključnih predrasuda koje gajimo jedni o drugima ili često ponavljanih laži koje su se vremenom uspostavile kao „istina“, od kojih mi se tri čine naročito važnima.

Srbi i Albanci su oduvek živeli zajedno, i to u istim političkim tvorevinama

Najpre, valjalo bi *opovrgnuti uvreženu ideju o tome da Srbi i Albanci ne mogu da žive zajedno*. U stvari, lako bi se moglo tvrditi upravo suprotno, s obzirom na to da su retko koji narodi toliko dugo i uporno

živeli zajedno i u istim političkim tvorevinama kao Srbi i Albanci. Po dolasku Slovena na Balkan, i jedni i drugi žive unutar Vizantijske imperije, zatim praktično većina oba naroda živi dva puna veka u Raškoj pod vođstvom Nemanjića, a onda, opet zajedno, četiri-pet (kako gde) vekova u Osmanskom carstvu. Najzad, i kroz dvadeseti vek, dobar deo Albanaca živeo je u dvema Jugoslavijama, zajedno sa Srbima i drugim južnim Slovenima (v. Imami 2016-2017). Prigovor koji mi je jednom upućen – *da smo mogli da živimo zajedno samo pod stranom upravom*, takođe ne stoji: ideja vizantijskog komonvelta u praksi je značila da su svi naši vladari, dinastije i vlastela lokalnog porekla (o ideji vizantijskog komonvelta v. Obolenski 1996); u osmanskome carstvu, najveći deo lokalne administracije, kao i niz istaknutih paša i velikih vezira, dakle *de facto* upravljača carstvom, bili su srpskog i albanskog porekla – štaviše, neko bi rekao da su Srbi i Albanci u tom carstvu i najdalje stigli – Mehmed-paša Sokolović je na vrhuncu svoje moći bio namoćniji, ili jedan od najmoćnijih, ljudi na svetu u tom trenutku, kao što je to bio i veliki vezir Mehmed Ali Paša i desetine drugih *de facto* vođa Osmanskog carstva albanskog ili srpskog porekla; otprilike kao kada bi svaki treći predsednik/predsednica Evropske komisije i njihova administracija u Briselu bili sa Zapadnog Balkana.

Neverne Tome koje će reći da je to nekad bilo pa prošlo treba uputiti u to da Srbi i Albanci itekako na mnogim mestima još uvek i dalje žive zajedno, samo što *te priče* retko imamo prilike da čujemo. U zaleđu Bara i Ulcinja, lokalno stanovništvo koje se istorijski ubraja (lo) u Mrko(je)viće vekovima pokazuje amalgam slovenskih i albanskih govornih i kulturnih crta (v. Morozova 2019), a u Ulcinju, Vraki i Skadru i danas ima ljudi koji, u zavisnosti od situacije, naizmenično – ili uporedo – koriste dva imena i prezimena, jedno srpsko/crnogorsko a drugo albansko (Pavlović 2015). U dve od tri opštine na jugu Srbije u kojima žive Albanci, oni žive zajedno sa Srbima. Dalje, u Kosovskoj Mitrovici, o kojoj mislimo kao o podeljenom gradu odvojenom mostom koji čuvaju naoružani strani vojnici, postoji Bošnjaka mahala u kojoj zajedno,

i već poduže u miru, žive Srbi, Albanci, Bošnjaci, Turci i Goranci. Takvih primera ima i u Kosovskom Pomoravlju, a izvesnu pažnju u medija poslednjih godina privukli su i protesti protiv izgradnje mini-hidroelektrana u Štrpcu u kojima su *zajedno* učestvovali Srbi i Albanci. Očito, lokalno stanovništvo doživelo je potencijalno ekološko uništenje kao zajedničku pretnju i poziv na jedinstveno delovanje.

Srbi i Albanci imali su mnogo manje sukoba i žrtava nego zapadnoevropski narodi

U skladu s tim, valjalo bi *opovrgnuti ideju o tome da se naša međusobna istorija mahom sastoji od beskrajnih, vekovnih krvoprolića, masovnih zločina i etničkih sukoba i mržnje*. Istražujući stereotipe koji su vekovima nastajali na Zapadu o krvožednom, necivilizovanom Balkanu kao različitom u odnosu na Evropu, bugarsko-američka istoričarka Marija Todorova u knjizi *Imaginarni Balkan* iznosi paradoksalnu tvrdnju: „Zaista, ima nečeg specifično neevropskog u činjenici da Balkan nikako ne uspeva da dosegne dimenzije evropskih pokolja.“ (Todorova 1997: 6) Drugim rečima, istorija Evropskih naroda, pre svega međusobna istorija Nemaca, Francuza i Engleza, neuporedivo je krvavija i brutalnija od istorije odnosa Srba i Albanaca. Primera radi, dok je čitava Zapadna Evropa besnela u političkim i građanskim ratovima još od srednjeg veka, a u religioznim ratovima između katolika i protestanata sve do 17-og stoleća, mi nemamo zabeležen nijedan srednjovekovni sukob između Srba i Albanaca. Recimo, dok je između Engleske i Francuske trajao takozvani stogodišnji rat, vođen – s kraćim prekidima – od 1337. do 1453. godine, srpska i albanska vlastela, bez obzira da li su pod vlašću Nemanjića ili vizantijskih vladara, održava rodbinske i bračne veze i ne nalazi se na suprotstavljenim, zaraćenim stranama. Sredinom petnaestog veka, albanski nacionalni junak Đerđ Kastriot Skenderbeg u gradu Lješiu na jadranskoj obali sklapa savez za borbu protiv Turaka sa albanskom vlastelom iz regiona, u čemu neki albanski istoričari vide i prvi pokušaj albanskoj ujedinjenja. Ali, nikada

ni pre ni posle toga nije se albanska vlastela udruživala radi zajedničke, kolektivne borbe protiv Srba, i obratno.

Dalje, Zapadna Evropa ima dugu istoriju međusobnih verskih sukoba – recimo, samo u Bartolomejskoj noći, 1572. godine, francuski katolici brutalno su pobili desetine hiljada svojih sunarodnika sklonih reformaciji, a tzv. tridesetogodišnji rat koji je besneo u Zapadnoj Evropi između 1618. i 1648. godine odneo je prema procenama 8.000.000 života po Nemačkoj i srednjoj Evropi, itd. Za sve ovo vreme, nemamo ni naznaka nekakvih verskih sukoba širih razmera između Srba i Albanaca. Tačno je, u dvadesetom veku imali smo međusobne sukobe, koji su odneli desetine hiljada života u Balkanskim ratovima, povremene konflikte u oba svetska rata, i rat na Kosovu 1998-1999. koji je odneo desetak hiljada života (i srpska i albanska strana često manipulišu brojkama; za kritički prikaz suprotstavljenih narativa v. Gashi 2019). Ali, samo u jednoj jedinoj bici, na Somi, nastradalo je preko milion engleskih, francuskih i nemačkih mladića, od kojih 300.000 smrtno. Ponavljam, koliko god zla da smo naneli jedni drugima, nikada se u istoriji nismo ni izbliza tako sistematski i masovno istrebljivali.

3) „srpstvo“ i „albanstvo“ se međusobno ne isključuju: biti Srbin znači biti i Albanac i obrnuto

Treća ključna priča ili pripovedna nit te drugačije priče, valjalo bi da *opovrgne ideju o tome da su Srbi i Albanci drastično različiti i radikalno Drugi*. Naprotiv, kroz istoriju vidimo da biti Srbin uopšte ne znači ne biti Albanac, te da se može istovremeno biti i jedno i drugo. Kastrioti, Balšići, Crnojevići, Brankovići... a uz njih dakako i mnoštvo drugih o kojima nema sačuvanih podataka, imaju *mešano* srpsko-albansko poreklo. Etnicitet je u srednjem veku bio fluidan, i pogotovo pre širenja islama mešanja slovenskog i albanskog življa i pretakanja jednih u druge bile su uobičajena pojava. Štaviše, kada zavirimo među dinarska plemena od kojih potiče velika većina današnjih stanovnika Zapadnog Balkana, vidimo da se mnoga od njih “svojataju” tj. gaje predanja o

zajedničkim precima i poreklu (v. Barjaktarović 1991: 395-408). Tako, recimo, najstarije crnogorske istorijske zabeleške iz sredine 18-og veka pokazuju kako tadašnji Crnogorci susedne Albance „k sebi ubrajaju“, tj. vide kao srodnike. Niz kasnijih izvora potvrđuje ovo lokalno svedočanstvo. Sredinom 19-og veka, austrijski konzul u Skadru, Johanes Han, zabeležio je od lokalnih Albanaca priču o šestorici braće od kojih je nastalo šest plemena – Piperi, Kuči, Hoti, Bonkeći, Vasojevići i Krasnići (od kojih su tri srpsko-crnogorska a tri albanska). Nekoliko decenija nakon njega istu priču zabeležio je, ali među Crnogorcima, srpski putopisac Spiridon Gopčević. Od kraja 19-og veka, kako se čini, i među Crnogorcima i među Albancima sve je popularnija tradicija o petorici braće – Vasu, Krasu, Ozru, Pipu i Otu, rodonačelnicima plemena Vasojevići, Krasnići, Ozrinići, Piperi i Oti (tri crnogorska i dva albanska plemena). Ovome treba dodati i predanja o zajedničkom albansko-srpskom poreklu plemena Kuča, koji su sve do duboko u 19. vek imali etnički i religijski mešano srpsko-albansko stanovništvo, kao i brojnih drugih crnogorskih i severnoalbanskih bratstava (v. Pavlović 2019: 22-26). Ove usmene genealogije zapravo kodifikuju bliskost koja se očitava u gotovo istovetnom načinu života i pogledu na svet između ovih plemena bez obzira na njihove jezičke, religijske i etničke razlike. Iako glasoviti *Primjeri čojstva i junaštva* koje je napisao kučki junak i vojvoda Marko Miljanov odavno čine deo školske lektire Srba i Crnogoraca, kao da ne primećujemo da su čak u trećini izabranih primera plemenitosti i junaštva protagonisti Albanci, koje Miljanov smatra velikim ratnicima i uzornim junacima i narodom, itd.

Ništa drugačije ne stoje stvari ni u pogledu epskih odnosno junačkih pesama naša dva naroda. O Marku Kraljeviću pevali su pesme i Srbi i Albanci, hvaleći ga kao srpskog junaka, a o Milošu Obiliću kao albanskom junaku postoji bogata tradicija među Albancima. Tu tradiciju su prvi zabeležili upravo srpski folkloristi, posebno Veselin Čajkanović, kome srpski patriotizam i učešće u Balkanskim ratovima i Velikom ratu nije smetalo da zaključi „[d]a se naša epska poezija ne sme smatrati kao produkt isključivo srpski, kao celina koja je nastala

samo u našem narodu“, te „da je Miloš heroj koji je imao svoj kult i tradiciju i među Arbanasima i među Srbima. On je, dakle, ne samo srpski, nego i arbanaški heroj“ (Čajkanović 2010: 183). Štaviše, iako srpski istoričari nerado ulaze u tu problematiku, pošto se Kosovska bitka vodila na teritoriji Vuka Brankovića, koji je bio u rodbinskim vezama sa susednom albanskom vlastelom, *verovatno* je na srpskoj strani učestvovala i neka albanska vlastela, dok je Marko Kraljević, budući da je tada već bio vazal, *verovatno* učestvovao u bici na turskoj strani. Drugim rečima, ni Marko ni Miloš nisu samo i uvek *naši*, kao što ni Skenderbeg, čija je majka srpskog roda a jedan od braće sahranjen u Hilandar, nije samo *njihov*. Naša istorija nije crno-bela, nije ili/ili, već je više i/i, u nijansama sive – mnogi su junaci, događaji, prostori i objekti istovremeno i srpski i albanski.

Nacionalistički narativ nije nadmoćan: uporno pričajmo drugačije priče

Da zaključim: možda nije pravo postaviti nije mogu li Srbi i Albanci zajedno, jedni s drugima, jer su oni kroz istoriju mahom tako i živeli, nego kako to da se – *posle svega* što smo zajedno prošli – to pitanje uopšte i postavlja? Jedan radni odgovor bio bi da pitanje, sumnja, neverica u našu mogućnost zajedništva, čak i koegzistencije, dolazi od upornog perpetuiranja negativnih, ružnih priča koje pričamo jedni o drugima. Birajući tri pripovedne niti – o tome da je istorija naših sukoba znatno blaža nego što se obično misli, da mi nismo radikalno Drugi već slični i bliski jedni s drugima, te da smo oduvek živeli zajedno i da to činimo i dalje – ovde sam želeo da istaknem kako nema ničega u našoj prošlosti i sadašnjosti što opravdava ili iziskuje da nastavimo sa pričama o vekovnoj mržnji, neprijateljstvu i sukobima, iz kojih samo slede dalja mržnja, sukobi i krvoprolića.

Čini mi se da smo prečesto skloni da priznamo kako nacionalizam, šta god inače mislili o njemu, prosto ima dobru priču – svi smo mi jedna nacija, povezani jezikom, tлом, krvlju predaka itd., slavne prošlosti i

junaštva, i neprekidno stradamo zajedno u pravednoj borbi da živimo ujedinjeni u srpsku/albansku naciju u sopstvenoj državi. Meni se, eto, čini da su ove drugačije priče o jednom burnom, povremeno napetom ali suštinski zajedničkom životu, koje pozivaju na pomirenje i nose poruke saradnje i prijateljstva a dolaze iz dubina našeg deljenog istorijskog, kulturnog, pa i političkog iskustva, itekako vredne pričanja, i da ih *mi* moramo uporno širiti i ponavljati. Ovo *mi* je ključno u kontekstu ove konferencije i ovog projekta, koji želi da utiče na bolju budućnost srpsko-albanskih odnosa. Ono je performativno, serlovsko mi koje želi da se konstituiše činom iskazivanja, i da u sebi objedini jedan spektar koji obuhvata pojedince, istraživače, civilno društvo i progresivne političke partije koje bi stale ispod gorenavedenih teza i obavezale se na to da ih prihvate i promovišu kroz zajedničke akcije i aktivnosti.

Bibliografija:

- Barjaktarević, M. (1990). Predanja o zajedničnom poreklu nekih crnogorskih i nekih arbanaških plemena, u: "Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji" - Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Cetinju 21, 22. i 23. juna 1990. godine, https://www.rastko.rs/rastko-al/zbornik1990/mbarjaktarevic-predanja_1.php
- Čajkanović, V. (2010). „Motivi prve arnautske pesme o Boju na Kosovu“, u: Ana di Lelio, Bitka na Kosovu u albanskom epu, Beograd: XX vek, 172-183.
- Gashi, S. (2019). „Conflicted Narratives: The 1998-1999 Kosovo War in History Textbooks in Kosovo and Serbia“. *Rethinking Serbian-Albanian Relations: Figuring Out the Enemy*, ed. Aleksandar Pavlović, Gazela Pudar Draško and Rigels Halili, 94-104.
- Imami, P. (2016-2017) Srbi i Albanci kroz vekove, I-III, Beograd: Samizdat.
- Miljanov, M. (1901) Primjeri čojstva i junaštva; Beograd: „Čupićeva zadužbina“.
- Morozova, M (2019). „Language Contact in Social Context: Kinship Terms and Kinship Relations of the Mrkovići in Southern Montenegro“, *Journal of language contact* 12 (2019): 305-343.
- Obolenski, D. (1996). *Vizantijski komonvelt*. Beograd: Prosveta.
- Pavlović, A. (2015). „Ljudi sa duplim imenima i prezimenima“. *Danas*, 26.05.2015. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ljudi-sa-duplim-imenima-i-prezimenima/>
- Pavlović, A. (2019) *Imaginarni Albanac: simbolika Kosova i figura Albanca u srpskoj kulturi*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. New York/Oxford: Oxford University Press.

— **Aleksandar Pavlović** radi kao viši naučni saradnik na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu. Doktorirao na programu Studije jugoistočne Evrope na Univerzitetu u Notingemu, a bio je koordinator niza međunarodnih projekata na temu srpsko-albanskih odnosa. Glavne publikacije su mu: *Epika i politika* (Beograd: XX vek, 2014), zbornik *Figura neprijatelja: preosmišljavanje srpsko-albanskih odnosa* (Beton/IFDT 2015; albansko izdanje: *Figura e armikut: ripërfytyrimi i marrëdhënieve shqiptaro-serbe*, Priština: Qendra Multimedia, 2016. Prerađeno englesko izdanje: *Rethinking Serbian-Albanian Relations: Figuring out the Enemy*, Routledge, 2019) i *Imaginarni Albanac* (IFDT:2019; Albansko izdanje *Shqiptar imagjinar*, Qendra multimedia, 2021).

